

OLVASÓNAPLÓ

LEGENDÁK NÉLKÜL

GODÓ AGNES: *Magyarok a jugoszláv népfelszabadító háborúban.*
Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1972.

A közelmúlt története és különösen a magyar—jugoszláv kapcsolatok iránt érdeklődő igényesebb olvasó Godó Ágnes könyvében összegyűjtve, többé-kevésbé rendszerezetten, tetemes mennyiségű ismeretanyagot, továbbgondolásra serkentő tényeket és összefüggéseket kap, amiért eddig újságok, folyóiratok, könyvek, alkalmi kiadványok sokaságát kellett átböngésznie. Mert — habár a szerző többnyire levéltári forrásokra hivatkozik — a vonatkozó tények túlnyomó része — Magyarországon vagy Jugoszláviában — már találkozott a nyomdafestékekkel. Ez nem hiba. Sőt! Javára vált volna a könyvnek, ha a szerző még több megjelent vagy hozzáférhető okiratot, tárgyára vonatkozó adatot vett volna figyelembe. Főleg a vajdasági publikációkra gondolunk. Azért gondolunk elsősorban ezekre, mert a tanulmányban néhány olyan bácskai vonatkozású általánosítás, kevésbé jelentős, vagy téves adat, példázat is található, amely a vajdasági olvasók szemében rontja és gondos és sok vonatkozásban figyelmet érdemlő munka hitelét. Kár lenne, ha így történe. Godó Ágnes könyve megérdemli az olvasó figyelmét és türelmét. Kérjük, ne hagyják abba az első fejezet után az olvasást!

Küldjük vissza gondolatainkat 1944 januárjába. Túl vagyunk a második világháború döntő ütközetén, túl vagyunk a teheráni konferencián, az olaszországi eseményeken, kezdődik a nagy csata Leningrád felszabadításáért, a keleti arcvonal közeledik Románia határaihoz, a magyar kormány az előző év szeptemberében titkos tárgyalásokat próbált kezdeményezni a nyugati hatalmakkal, sikertelenül, nemsokára jön a német megszállás és még rettenetes napok várnak az országra, de különösen Budapest népére. Túl vagyunk az AVNOJ második ülésén is, Jugoszlávia egész területére kiterjed a népfelszabadító mozgalom, Vajdaságban felizzik a harc és — mint Jovan Veselinov írja a Naša borba 1944 januári számában — az elmúlt évben megalakult a bácskai-baranyai partizánosztag, kibontotta a harc zászlóját Vajdaságnak azon a vidékén is, rövid idő alatt több sikeres vállalkozása volt, megnyerte Bácska és Baranya népének rokonszenvét, új harcosokkal töltötte fel sorait. 1943 utolsó napjaiban a Jugoszláv Kommunista Párt vajdasági tartományi bizottsága a szerémségi Surdukbán ülést tartott, s ezen fontos döntések születtek a harc kiterjesztésének lehetőségeivel kapcsolatban. Az események sodrása Vajdaságban felgyorsult, s amikor Nikola Petrovićot, a körzeti pártbizottság titkárát Bácskából Vis szigetére szólították miniszternek, a tartományi pártbizottság úgy döntött, hogy a bácskai mozgalom élére biztosságot (povereništvo) állít.

Meg kell emlékezni a bácskai népfelzabardító mozgalom fejlődésének néhány jelentős mozzanatáról, hogy jobban megértsük Godó Ágnes, hiszen már könyvének címe is félreértésre adhat alkalmat. *Magyarok a jugoszláv népfelzabardító háborúban*. Elsősorban a magyarországi állampolgárokról van itt szó és nem magyarokról általában. Egyrészt a hercegszántói, katymári, garai horvátok (lásd a KNOJ-ra vonatkozó részt) attól még nem magyarok, hogy Magyarországon élnek. Másrészt a könyvnek a vajdasági (jugoszláviai) magyarokra vonatkozó megállapításai hiányos tájékozottságról tanúskodnak. Ezért csak röviden: a háború előtt a magyarság nagyobb arányban vett részt a munkásmozgalomban, mint amennyiben a lakosság nemzetiségi összetételében részesedett, és a kommunistákat Horthy szölamai sem szédítették meg, a JKP felhívását a felkelésre Bácskában is úgy fogadták, mint az ország más vidékein, de itt a megtorlás nagy vérvesztéseget okozott: a VI. tartományi értekezleten választott vezetőség négy magyar nemzetiségű tagja közül egy sem élte túl a megszállás első esztendejét!

A Sajkás vidéki partizánosztág ellen 1942 januárjában irtóhadjárat indult. Ezt követték az újvidéki, zsabalyai, csúrgói vérengzések. 1942 áprilisában a turiai tanácskozáson a párt tartományi bizottsága elemezte a bácskai helyzetet és megállapította a megszállás első évében elkövetett hibákat, amelyek megkönnyítették az ellenség munkáját. És bár különösen Sveztozar Marković kivégzése után egy ideig megszakadt a kapcsolat a bácskai mozgalom és a tartományi pártvezetőség között, a régebbi hibák többé nem ismétlődtek meg. 1943 nyarán a tartományi bizottság új levélet intézett Bácska és Baranya kommunistáihoz, s ennek alapján az új bácskai-baranyai területi pártbizottság elkészítette a harci tevékenység kibontakoztatásának ütemtervét. Hamarosan újjászerveződtek a járási bizottságok, de a mozgalom élénkülésére a megszállók újabb kegyetlenkedésekkel válaszoltak. De a bácskai pokolban a negyvenegyes események többé nem ismétlődtek meg: ha a kémelhárítónak itt-ott sikerült betörnie a szervezetekbe, a harcosok visszalöttek. Palánkán Živko Popović, Fejős Klára, Miloš Vidović az utolsó kézigránátig küzdött a túlerő ellen és tűzharcban esett el Isa Sekicki, a JKP kulai járási bizottságának titkára...

Itt kapcsolódunk Godó Ágnes szövegének legizgalmasabb fejezetéhez. Isa Sekicki családtagjai után irtóhadjárat indult. A párttitkár húga, Katica Sekicki a körülzárt tanyáról Verbászra menekült és egy illegális rejtekhelyen, Hengl német nemzetiségű iparos (a Magyar Tanácskörtársaság vöröskatonája volt) házában húzódott meg. A szabómester fia, Hengl Lajos Budapesten dolgozott, ahol összeköttetésbe került a szabószakszervezetben csoportosuló fiatal baloldaliakkal, köztük a magyar illegális párt néhány tagjával. 1943 végén apja házában találkozott Katica Sekickivel, aki így került Budapestre, rokonához gyógykezelésre. Általa épültek ki a kapcsolatok a magyar ellenállási mozgalom és a párt bácskai-baranyai területi bizottsága között. E kapcsolatok révén indult a magyar antifasiszta fiatalok egy csoportja — Fehér Sándor, Hegedűs Pál, Vári József, Czigler Klára, Pál Klára, Tipold Katalin, Klein Ilona, majd Berán Iván, Vas Gitta és Vas Jolán — délre, Verbász, onnan pedig a Fruška Gora felé 1944. január 30-án.

Sajnálhatjuk, hogy még nem készült dokumentumfilm erről a nagy-szerű internacionalista vállalkozásról: zord télidőben hatalmas batyukkal egy csoport fiatal száll vonatra a Keleti pályaudvaron, a szerelvény mellett a sűrű tömegben sok az egyenruha, és a cipekedő fiatalok a partizán-életre gondolnak, figyelmeztetik is őket a dél felé száguldó vonaton a partizánveszélyre. Azután Verbász, ahol Nikola Petrović fogadta őket, indulás tovább a Duna felé, éjszaka, rejtekhelyről rejtekhelyre végig a partizánok titkos ösvényein ezernyi veszély közepette, és a batyuk egyre nehezebbek. A csoport napok múlva Palánkánál éri el a Dunát. (Az átkelésekről részletesebben a Sóti Pál néphős életútjáról készült, a 7 Napban közölt doku-

mentumriportban olvashattuk.) Reggelre, 1944. február 8-án, a szerémségi Susekon vannak a fiatalok. Godó Ágnes könyve szinte lépésről lépésre követi útjukat: a Papuk környékén tevékenykedő Petőfi-zászlóaljhoz akarnak jutni, de Grgorevciben megrekednek; a fél falu úszkós romokban hever. Azután Sremska Rača felé indulnak, a vajdasági főparancsnokság törzséhez, majd erőltetett menetben a zágráb—belgrádi vasútvonalon át Divoš felé, átesnek az első tűzkeresztségen, de folytatják útjukat a 16. vajdasági hadosztály kötelékében Kelet-Boszniába.

A partizánháború nehéz útját, ütközeteit járják végig. Hónapok múltak: március, április, május, június. A budapesti csoport csak július végén indul a Petőfi-zászlóalj harcálláspontjára, ahol Kis Ferenc parancsnok köszönti őket. A könyv legérdekesebb fejezete a fasiszmus elleni internacionalista összefogás szép példáját adja. A harmadik rész a bori munkaszolgálatosok kálváriájával foglalkozik, amelynek dőbbeneteit Rodnóti Miklós razglednicái idézik. Míg az előző fejezetben Szerémség, Kelet-Bosznia, Szlavónia háborús eseményei elevenednek fel, itt képet kapunk Kelet-Szerbia helyzetéről a háború befejező szakaszában, amely végül a belgrádi hadművelettel ér véget 1944. október 20-án. Külön fejezet foglalkozik a vajdasági alakulatok magyarországi katonáival, a Petőfi-brigád történetével és Muravidékkel, ahol jóval tovább tartott a fasiszta megszállás, mint Vajdaságban. Végül a könyv zárószavában megállapítja: »A magyar és a jugoszláv kapcsolatok éppen ezért nemcsak *antifasiszta*, hanem *forradalmi, osztályharcos jellegűek* is voltak a második világháború idején. Ez a jelleg kitűnik a kölcsönös szolidaritás legegyszerűbb megnyilvánulásaiban éppúgy, mint a közös németellenes politikai akciókban, az internáló táborokban, a börtönökben szervezett ellenállás különböző formáiban, vagy a fegyveres harcban.«

Miben rejlenek Godó Ágnes könyvének fő értékei? Az ember az utolsó fejezet után először csodálkozik: mennyi tény, amire büszkék lehetnénk, de nem vagyunk, mert nem ismerjük őket eléggé, nem váltak tudatunk részévé. A jugoszláv forradalom osztály- és internacionalista jellegéről felesleges külön beszélni: ez emelte fel és az elhullott vér kötőanyagával építette bele a való életbe a testvériség-egység eszményét, amit a legnagyobb vívmányok között emlegetünk. A népfelszabadító háborúról a filmek tömege készült (köztük csapnivalók is), és nem akadt alkotó, aki vállalkozott volna a harc legemberibb vonásának művészi megjelenítésére. Jugoszláviában túlságosan jelszavasan, többé-kevésbé rövidtávú pragmatikus célok okából emlegetjük a népfelszabadító háború internacionalista jellegét, utat engedve ezzel a nacionalista szemléletek lassú beszívárgásának, alattomos rombolásának az ideológia területein, amire a közelmúlt politikai eseményei nem kevés példát szolgáltatnak.

A magyarországi vonatkozásban sem váltak ezek a tények az élő köztudat alkotóelemévé. Ezt azért is meg kell mondani, mert a történelem tárgyköréből oly nagy mennyiségű népszerűsítő irodalom kevés országban jelenik meg, mint Magyarországon mostanában. Természetesen a jugoszláv—magyar kapcsolatok háttérbe szorulásának sajtóságos történelmi okai vannak: kibőjtölni a tájékoztatóirodás időszakot, majd ötven után az újraszámolás éveit, türelmesen kívánni, hogy az erőszakos propaganda hazugságait széthordja a szél, és csak azután készülhetnek el például a *Hideg napok* képsorai. Viszont az eddigi tudatosító munkálkodás (bátorságot fitogtatva, vagy a közérdeklődés miatt?) többnyire a történelem fekete lapjaira összpontosult, és elsikkadtak, vagy az olvasmányossággal kevésbé megáldott, ennélfogva szűkebb közönségre számítható tudományos tényfeltáró vagy összegező irodalom keretében rekedtek a sokkal nagyobb népszerűsítést érdemlő jó példák. Ebben a vonatkozásban könyvünk hézagpótló és kezdete lehet valaminek...

Godó Ágnes azonban nem nagyközönségre számító olvasmányt, hanem tudományos tényfeltáró, illetve összegező könyvet írt. Ezért elhagyhatta

volna művének első fejezetét, amelyben ilyesmi olvasható: »... a vajdasági és a szlovén-vidéki magyarok meghiúsították a házakon, a középületeken lobogó nemzetiszín zászlókat. Könnyeztek a himnusz hallatán, és az *egyenjogúság hiú érzése melengette szívüket* a magyar nyelv hivatalossá tételekor.« (Aláhúzás tőlem. P. K.) És mindezt azért tették, azért engedték át magukat az egyenjogúság hiú (!) érzésének, mert nem tudták, ki az a Horváth Miklós, mi az a fehérterror, még ilyesmi. Mintha a szerző nem tudná, hogy a megszállók már a bevonuláskor, hűsvétkor a csetnik-háború ürügyén véres lövöldözéseket rendeztek Bácskában, ami az itteni magyarok óriási többségének egyáltalán nem tetszett. Részben azért, mert magyarokat is agyonlőttek, részben pedig azért, mert feltették magukban a kérdést: ki felel ezért? Nem melengette a szívüket az egyenjogúság hiú érzése akkor sem, amikor a falvakba megérkeztek az »ejtőernyős« hatóságok — csendőrtől a jegyzőig — és még gorombábban folytatták, amit a régi hatóság abbahagyott.

Külön hiányoljuk az osztályszempontok mellőzését. Azt, hogy a vajdasági magyarok között voltak nincstelen agrárproletárok, ipari munkások, kiskereskedők, kisiparosok, hivatalvárományosok, nagybirtokosok, gyárosok és ezek valahogy mind mást vártak a fejleményektől, ennél fogva másképpen is viselkedtek. Jócskán találhatók történelmi dokumentumok a bácskai levéltárakban arról, hogy már a véres hűsvét napján — hogyan akartak segíteni és hogyan segítettek magyar nemzetiségű polgárok bajba jutott szerb, horvát vagy más nemzetiségű társaikon. Itt különböző nemzetiségű emberek élnek együtt, gyakoriak a vegyes házasságok és ha más nem, már ez is elgondolkoztathatta és visszatarthatta volna a szerzőt az általánosítástól.

A bácskai helyzet hiányos ismerete taszítja az első fejezetben egyik tévedésből a másikba. Íme: »A Jugoszláviában élő magyarok közül természetesen elsőként azok a forradalmárok kapcsolódtak be a küzdelembe (értsd: népfelzabardító mozgalomba), akik már harci tapasztalatokat szereztek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, az orosz polgárháború vagy a magyar Tanácsköztársaság különböző arcvonalain.« Ha így lett volna! De sajnos az a helyzet, hogy a régi forradalmak harcosai 1941-ben jócskán túl voltak negyvenedik életévükön, ezért aktív részvételük inkább kivételnek tekinthető. A párt turiai tanácskozása 1942-ben éppen a *tapasztalatok hiányában* látta a veszteségek okait. Hosszú a veszteséglista: Kis Ernő, a párt nyugat-bácskai körzeti bizottságának titkára, Szervó Mihály és Samu Mihály, a tartományi bizottság tagjai, Mayer Ottmár az észak-bácskai partizánosztatok parancsnoka, Bakos Kálmán, Halász József, Nagy István, Simokovich Rókus, Fogarasi Árpád, Lukács István, Szécsényi János, Fogarasi György, Kárász Pál, Varga Gyula, Mikés György, Molnár Péter, Müller István, Molnár Gyula, a sajkási osztag politikai biztosa, dr. Gere István, dr. Singer Adolf... Közülük koránál fogva csak dr. Singer Adolf vehetett volna részt a forradalmakban. A többiek fiatalabbak voltak.

Fiatalok voltak és a Jugoszláv Kommunista Párt neveltjei. És a Jugoszláv Kommunista Párt tagjaiként estek el. Tehát nem valami maszekforradalmárok voltak a Bácskában, hanem illegális forradalmi szervezet működött itt, amelynek magyar nemzetiségű tagjai sem ismerték el az ország megszállását, és ez az élcsapat nem máshol képződött, hanem Vajdaság munkásosztályából, a vajdasági munkásmozgalomból nőtt ki és ennek a munkásmozgalomnak széles tömegbázisa volt, erős sajtója — Szervezett Munkás, Híd, Népszava, hogy csak a jelentősebbeket említsük.

A sok pontatlanság közül csak azokra térünk ki, amelyek mögött téves értékítéletet sejtünk. Ezek alighanem azzal magyarázhatók, hogy a szerző kevés gondot fordított a konkrét társadalmi, politikai és nemzeti viszonyok alakulásának tanulmányozására. Kár az ilyen könnyelmű általánosításokért. Egy jó könyv hitelét rongják.

PETKOVICS KÁLMÁN